

27 Mayıs Darbesi Sonrasında Eski Demokrat Partililerin Demokrasi Arayışlarına Bir Örnek: Bizim Ev Kulübü

Firdes TEMİZGÜNEY

Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

E-Mail: temizguney@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0002-1412-0439

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 04.04.2020 Kabul Tarihi / Accepted: 25.09.2020

ÖZ

TEMİZGÜNEY, Firdes, **27 Mayıs Darbesi Sonrasında Eski Demokrat Partililerin Demokrasi Arayışlarına Bir Örnek: Bizim Ev Kulübü**, CTAD, Yıl 17, Sayı 33 (Bahar 2021), s. 289-315.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanan dış siyasi gelişmeler ve şartların zorlamasıyla oluşan ekonomik ve toplumsal kaygılar, Türkiye’de çok partili hayatı zorunlu kıldı. Bu süreçte Türk siyasi tarihinin en önemli gelişmelerinden biri, 7 Ocak 1946’da Demokrat Parti’nin (DP) kuruluşu oldu. 1950 seçimleriyle iktidara gelmeyi başaran ve tek parti idaresine son veren DP, 27 Mayıs 1960 askerî darbesinden sonra kapatıldı. Başta Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes olmak üzere hükümet üyeleri ve milletvekilleri tutuklanarak vatana ihanet, anayasayı ihlâl, Türk halkını iç savaşa sürüklemek gibi suçlarla itham edilip Yassıada’da yargılandı. Mahkeme, Bayar dâhil on beş DP üyesini ölüm cezasına çarptırdı. Fakat bunlardan sadece Adnan Menderes, Hasan Polatkan ve Fatih Rüştü Zorlu’nun idamları Milli Birlik Komitesi

tarafından onaylanırken, Bayar'ın cezası müebbet hapse çevrildi. Kayseri Cezaevi'nde kalan Bayar, sağlık problemleri sebebiyle 1963 yılında altı aylığına tahliye oldu. Bu süreçte Ankara Hastanesi'nde gözetim altında kalan Bayar, tekrar Kayseri Cezaevi'ne gönderildi. Ancak yeniden sağlık sorunları yaşayan Bayar, hakkında verilen adli tıp raporuyla dönemin Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay tarafından affedildi. 7 Kasım 1964'de tahliye olan Bayar, bundan sonra eski DP'lilerin siyasi haklarının geri verilmesi için mücadele etti. Bu arada müebbet hapse mahkûm olan diğer DP'lilerin de 8 Ağustos 1966'da çıkarılan Af Kanunu ile tahliyeleri, mesleklerini yapabilmeleri ve memuriyete dönmeleri sağlandı. Eski DP'liler özgürlüklerine kavuşmalarının ardından birbirleriyle bağlantılarını kesmemişlerdi. Ayrıca siyasi haklarına yeniden kavuşabilmeleri için yine Bayar'la birlikte harekete geçtiler. Bu amaçla Bayar ve arkadaşları, "Bizim Ev" adlı kulübü kurdular. Kulübün İstanbul, Ankara, Adana, Bursa, Samsun ve Trabzon gibi şehirlerde şubeleri açıldı. Bayar'ın "Bizim Ev Kulübü politika ile meşgul değildir" sözüyle nitelendirdiği kulüp, DP'lilerin buluşma yeri haline geldi. Birçok ilde açılışı yapılan kulüp sadece DP'lileri değil verdiği yemek ve balolarla siyaset dünyasını da bir araya getirdi. Bizim Ev Kulüpleri demokrasi arayışı içindeki eski DP'lilerin siyasi haklarının geri verilmesine yönelik isteklerini dile getirme ve aynı zamanda "siyasi af" konusunu gündemde tutma, basının ilgisini ve siyasi liderlerin dikkatini çekme noktasında önemli bir yere sahip oldu. Bu çalışmanın amacı; ilk şubesi 1967 yılında kurulan ve 1970'li yılların ortalarına kadar faaliyetlerini devam ettiren Bizim Ev Kulüplerinin çalışmalarını ve Türk siyasetine etkilerini belirlemektir.

Anahtar Kelimeler: Demokrat Parti, 27 Mayıs Darbesi, Celal Bayar, Siyasi Af, Bizim Ev Kulübü.

ABSTRACT

TEMİZGÜNEY, Firdes, **An Example for the Search of Democracy of the Former Members of the Supressed Democrat Party in the Aftermath of 27 May 1960 Coup: "Our Home" Club**, CTAD, Year 17, Issue 33 (Spring 2021), pp. 289-315.

The foreign political developments experienced in the aftermath of the World War II and the economic and social concerns formed by straining every nerve entailed the multiparty life in Turkey. In this process, one of the most important developments in Turkish political history was the establishment of the Democrat Party (DP) on 7 January 7 1946. DP, which managed to come to power with the elections in 1950 and ended the single party administration, was closed after the military coup of 27 May 1960. Government members and deputies, especially President Celal Bayar and Prime Minister Adnan Menderes, were arrested and charged with crimes such as treason, violation of the Constitution, and dragging the Turkish people to civil war, and tried in

Yassıada. The court sentenced fifteen DP members, including Celal Bayar, to death. However, while the executions of only Adnan Menderes, Hasan Polatkan and Fatin Rüştü Zorlu were approved by the National Unity Committee, Bayar's sentence was turned into a life sentence. Bayar, who remained in Kayseri Prison, was released for six months in 1963 due to health problems. Bayar, who was under surveillance at Ankara Hospital in this process, was sent to Kayseri Prison again. However, Bayar, who had health problems again, was forgiven by the President of the period, Cevdet Sunay, with his forensic report. Bayar, who was released on 7 November 7 1964, then struggled to restore the political rights of former DP members. Meanwhile, other DP members, who were sentenced to life imprisonment, were allowed to be released, do their jobs and return to the civil service with the Amnesty Law issued on 8 August 8 1966. The former DP members did not disconnect from each other after they had gained their freedom. They also took action together with Bayar to regain their political rights. For this purpose, Bayar and his friends founded the club called "Our Home". The club had branches in cities such as Istanbul, Ankara, Adana, Bursa, Samsun and Trabzon. The club, which Bayar described as "'Our Home' Club is not busy with politics", has become the meeting place of former DP members. The club, which was opened in many provinces, brought together not only former DP members, but also the world of politics with the meals and balls it organised. Our Home Clubs have played an important role in expressing the desire of former DP members seeking democracy to restore their political rights and at the same time keeping the issue of "political amnesty" on the agenda, attracting the attention of media and the attention of political leaders. The aim of this study is to determine the practices of 'Our Home' Clubs, whose first branch was established in 1967 and continued their activities until mid-1970s, and their effects on Turkish politics.

Keywords: Democrat Party, 27 May 1960 Coup, Celal Bayar, Political Amnesty, Our Home Club.

Giriş

Türkiye'de çok partili hayata geçiş süreciyle birlikte kurulan ve 1950 yılında iktidara gelmeyi başaran Demokrat Parti (DP), 27 Mayıs 1960 askerî darbesinden sonra kapatıldı. Siyasi iktidarı ele alan askerler hareketin başına Org. Cemal Gürsel'i getirerek Milli Birlik Komitesi'ni (MBK) kurmuşlardır. Böylece darbe sonrası gelişen yeni siyasal rejimde MBK etkin güç oldu. Darbe sonrasında başta Cumhurbaşkanı, Başbakan, TBMM Başkanı, bakanlar olmak üzere DP milletvekilleri ile birçok bürokrat da tutuklanmış ve vatana ihanet, Anayasayı ihlâl gibi suçlarla itham edilip, Yassıada mahkemelerinde yargılanmışlardır. Dönemin iktidarına duyulan öfke ve darbeyi meşrulaştırmak

adına geliştirilen siyasal karşıtlıklar, yargılamalara da yansımıştır. Mahkeme, Bayar dâhil on beş DP üyesini ölüm cezasına çarptırmıştır. Fakat bunlardan sadece Adnan Menderes, Hasan Polatkan ve Fatın Rüştü Zorlu'nun idamları MBK tarafından onaylanmış, Bayar'ın cezası yaşlılığı sebebiyle müebbet hapse çevrilmiştir.

Darbe sonrasında yasaklanan siyasal faaliyetlerin 13 Ocak 1961'de serbest bırakılması, aynı yıl yapılacak seçimler için yeni partilerin kurulmasına olanak verdi. Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP)'ne ilaveten Yeni Türkiye Partisi (YTP) ve Adalet Partisi (AP) başta olmak üzere on bir yeni parti kuruldu. DP'nin mirasına merkez sağda yeni kurulan AP, YTP ile CKMP sahip çıktı. Seçimlere yaklaşık bir ay kala Yassıada'daki yargılamaları yürüten Yüksek Adalet Divanı kararınca, Başbakan Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Fatın Rüştü Zorlu ve Maliye Bakanı Hasan Polatkan 16-17 Eylül 1961'de idam edildi.

Bir süre siyasetin yasaklanması, ardından bu yasağın kalkması ile birlikte oluşan yeni siyasal gelişmeler, partilere 1961 seçimlerine hazırlanmaları için çok fazla zaman bırakmamıştı. Bu siyasal hava içinde gerçekleşen seçim, sonuçları açısından değerlendirildiğinde 27 Mayıs rejimine karşı bir kınama oyu olarak yorumlanabilir. CHP'nin bir önceki seçimlere göre oy oranı düştü. Bunun en önemli sebebi, darbenin sorumluluğunun CHP'ye mal edilmesiydi. 15 Ekim 1961'de yapılan seçim, tabandaki parçalanmaya karşılık AP açısından bir başarı olarak görüldü. AP, bu seçimlerde oyların % 35'ini alarak, Senatoda birinci ve Mecliste ikinci parti durumuna geldi. Ancak partilerin hiçbiri tek başına iktidar olacak oyu alamadığı için CHP-AP arasında zorunlu bir koalisyon hükümeti kuruldu. Yeni kurulan koalisyon hükümetinin en önemli meselelerinden biri de DP'liler için bir af kanununun Meclis gündemine getirilmesi oldu. Bu gergin ortamda Kayseri Cezaevi'ndeki eski DP'lilere, yaklaşımlarının olası bir siyasal affın çıkmasını engelleyeceği, CHP-AP hükümeti aleyhinde beyanatlar vermemeleri yönünde telkinlerde bulunuldu.¹

Af konusu halkı da ikiye bölmüş, birbirine husumet duyan bir toplumun kozlarını paylaşması için karşı karşıya gelmelerine sebep olmuştu. 31 Aralık 1961'de vefat eden DP'nin Milli Eğitim Bakanı Tefik İleri'nin cenazesinde organize olan gençler ilk kez sistemli şekilde cuntacılar karşı protesto gerçekleştirerek siyasal tutukluların affedilmesini talep etmişti. Ayrıca Menderes, Zorlu ve Polatkan'ın idamlarının ilk yıldönümünde bazı olaylar çıkmıştı. Diğer taraftan eski Demokratlara karşı duyulan öfke üzerinden askerî darbe adeta meşrulaştırılmaya çalışılıyordu. Bu sebeple af konusunun gündeme gelmesiyle

¹ Nedim Yalansız, "27 Mayıs Darbesi Sonrası Celal Bayar ve Eski Demokrat Partililerin Türk Siyasal Hayatına Etkileri", *Turkish Studies*, Cilt 7, Sayı 3, 2012, s. 2587.

birlikte birçok yerde karşıt eylemler yapıldı. İstanbul Hürriyet Meydanı'ndan Taksim'e kadar yürüyen gençlerin "katillere af yok" şeklinde slogan atmaları, bir anda olayların büyümesine sebep oldu. Ayrıca Ankara, İstanbul ve Bursa'da 27 Mayıs'a karşı olanlar aleyhinde "Millî Devrim Ordusu" adına bir bildiri dağıtıldı. Bunun üzerine Mecliste temsil edilen beş siyasi parti ve bağımsız grup temsilcileri, 27 Mayıs'ın milli bir devrim olduğunu ve Büyük Meclisin mensuplarının bir bütün halinde bu meşru temele yönelecek her türlü saldırıyı birlikte önleyeceklerini belirten bir bildiri yayınladılar.²

Af kanunuyla ilgili tartışmalar devam ederken, Albay Talat Aydemir ile arkadaşları tarafından 22 Şubat 1962'de gerçekleştirilen ve amacına ulaşmadan önlene darbe girişimi büyük ses getirdi. Bu yeni tehdit karşısında İnönü, devreye girip isyancılarla pazarlık yaparak ortamı sakinleştirmeyi başardı. İsyancılar, işledikleri suçtan dolayı af ve emekliye sevk edilmeleri koşuluyla eylemlerinden vazgeçtiler. İsyancıların affı, AP'lilerin eski DP'lileri de kapsayacak şekilde bir af çıkarılmasını yeniden gündeme taşımalarını sağladı.³

1960 darbe sürecinde idam hükümlerinin uygulanıp, kalan DP'lilerin mahkûm edilmesi sağlanırken, Aydemir ve arkadaşlarının serbest bırakılmasının adaletsizlik olduğunu düşünenlerin sayısı epey fazlaydı. Tüm itirazlara rağmen Aydemir ve arkadaşları serbest bırakıldı. Buna karşılık DP'lilerin affı konusunun daha yüksek sesle dile getirilmesi, askerî kanadı yeniden harekete geçirdi. MBK'nın 27 Mayıs'ın sorgulanmaması için aldığı önlemler doğrultusunda çıkarılan Tedbirler Kanunu ile siyasi mahkûmların beyanlarını yayınlamak, Yüksek Adalet Divanında kesinleşen kararları küçültecek söz, yazı ya da haber neşri yapmak, DP iktidarı ve şahıslarını herhangi bir şekilde övmek yasaklandı.⁴

Yaşanan bu gelişmeler ve AP'nin siyasi af konusundaki ısrarı, CHP-AP koalisyonunu ciddi bir bunalıma sürükledi. Bunun üzerine İsmet İnönü 30 Mayıs 1962'de istifa etti. Yeniden hükümeti kurmakla görevlendirilen İnönü'nün yaptığı görüşmeler neticesinde CHP-YTP-CMKP-Bağımsızlardan oluşan İkinci Koalisyon Hükümeti vücut buldu. Ancak hükümet değişikliği ne DP'lilerin siyasi af umutlarını bitirdi ne de Meclisteki tartışmalar son buldu. Af kanun tasarısı, "Anayasayı ihlâl suçundan mahkûm edilenlerin cezalarının kısmen affı hakkında kanun tasarısı ile Aydın Milletvekili Reşat Özarda ve arkadaşlarının, bazı suç ve cezaların affı hakkında kanun teklifi" olarak 12 Ekim 1962'de Meclis gündemine geldi.

² Firdes Temizgüney, *Üç Devirde Bir Muhallif Fuat Arna*, Hitabevi, Ankara, 2019, s. 259.

³ Erdal Yılmaz, "Türk Siyasî Tarihinde Askerî Müdahalelere Bir Örnek: Demokrat Partililerle Siyasî Haklarının İadesi Meselesi ve 14-21 Mayıs 1969 Buhranı", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, Cilt 16, Sayı 32, 2017/2, s. 29; Yeşim Demir, "Albay Talat Aydemir'in Darbe Girişimleri", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi (ÇTTAD)*, Cilt 5, Sayı 12, 2006, s. 163.

⁴ Tedbirler Kanunu'yla ilgili bilgi için bk. *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Cilt IV, 3 Mart 1962, s. 16-39.

Aydın Milletvekili Reşat Özarda'nın kanun teklifi, siyasi suçluların ayrıma gidilmeksizin tamamının affını istiyordu. Ancak bu teklif, Adalet Komisyonunca reddedildi.⁵ Kısmi af kanunu tasarısı ise bütün siyasi mahkûmların cezalarında 4 yıl indirim yapılmasını; Yassıada yargılamalarında 4 yıl 2 ay ve 5 yıla kadar mahkûm olanların hemen, 7 yıla kadar mahkûm olanların ise şartlı salıverilmesini öngörüyordu. Mecliste kabul edilen ve 16 Ekim'de Cumhuriyet Senatosundan da geçen "Kısmi Af Yasası" ile 282 Yassıada mahkûmu serbest bırakıldı.⁶

DP'lilerin bir kısmı bu şekilde serbest kalırken, Kayseri Cezaevi'ndeki Bayar, sağlık problemleri sebebiyle 1963 yılında altı aylığına tahliye oldu. 23 Mart 1963'te Kayseri'den Ankara'ya gelen Bayar'ı, büyük bir konvoy ve kalabalık karşıladı. Bu coşkulu karşılama ve tahliyesinin akabinde Bayar'ın yaptığı açıklamalar, bazı çevrelerce özellikle de gençler tarafından tepkiyle karşılandı. Bir takım protesto mitingleri düzenlendi, karşıt gruptaki gençler arasında zaman zaman çatışmalar yaşandı. Altı ay Ankara Hastanesi'nde gözetim altında kalan Bayar, tekrar Kayseri Cezaevi'ne gönderildi. Ancak yeniden sağlık sorunları yaşayan Bayar, hakkında verilen adli tıp raporuyla dönemin Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay tarafından affedildi.⁷

Eski Demokratların siyasi af konusundaki çalışmalarına paralel olarak Türk siyasetinde önemli bir değişiklik meydana geldi. 27 Mayıs sonrası yapılan 1961 seçimlerinden itibaren CHP'nin kurduğu koalisyonlar birer birer dağılınca halk, 1965 seçimlerinde yeniden tek parti iktidarını seçti. DP'nin en büyük mirasçısı kabul edilen AP, darbe sonrasında ilk tek partili iktidarı olurken, Süleyman Demirel de ülkenin yeni başbakanı unvanını aldı.

Bizim Ev Kulübünün Kuruluşu ve Tüzüğü

7 Kasım 1964'de tahliye olan Bayar, bundan sonra eski DP'lilerin siyasi haklarının geri verilmesi için mücadele etti. Bu arada müebbet hapse mahkûm olan diğer DP'lilerin de 8 Ağustos 1966'da çıkarılan Af Kanunu ile tahliye olmaları, mesleklerini yapabilmeleri ve memuriyete dönmeleri sağlandı. Siyasi haklar meselesi ise Anayasa değişikliği gerektirdiği için konunun Mecliste çözülmesini zorunlu kılıyordu.⁸ Bayar ve eski Demokratların bundan sonraki mücadelesi siyasi haklarını geri kazanmak olacaktır. Bu amaçla özgürlüklerinin ardından birbirleriyle bağlantılarını kesmeyen DP'liler, Bayar etrafında toplanarak 21 Ekim 1967'de "Bizim Ev" adlı kulübü kurdular.

⁵ *Milliyet*, 11 Ekim 1962, s. 1, 7.

⁶ Temizgüney, *age.*, s. 262.

⁷ T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA) 030.11.1/320.29.3.; Yalansız, *agm.*, s. 2588.

⁸ Yalansız, *agm.*, s. 2588.

Kulübün kuruluşundan kısa bir süre önce DP'lilerin sık sık bir araya gelmeleri dernek kuracakları söylentilerinin çıkmasına sebep olmuş, siyasi çevreler ve basında büyük merak uyandırmıştır. Bu durum, dernekle ilişkilendirilen Celal Yardımcı ve Nusret Kirişçioğlu'na sorulmuş, ancak her ikisi de çıkan haberleri yalanlamıştı.⁹ Yemekli toplantılarda bir araya gelen DP'lilerin nasıl bir yol takip edeceği hususu, dikkatlerin -konunun en önemli muhatabı- Bayar'a toplanmasına neden oldu. Bayar, Eylül 1967'de "*gövde gösterisi - nabız yoklaması*" olarak değerlendirilen ve özellikle İzmir'in kurtuluş şenliklerine denk getirilen uzun soluklu bir gezi düzenledi. Gezi sırasında gazetecilerin eski DP'lilerin bir dernek altında birleşip birleşmeyecekleri konusundaki bir soruya "*Dernek kurmak o kadar ehemmiyetli bir mesele midir ki üzerinde duruluyor? Dernek mahiyeti altında bir şey kurulacağını bilmiyorum. Kendileri için sosyal mahiyette bir toplantı yeri kurulabilir*" şeklinde cevap verdi.¹⁰ Ordu ve bazı muhalif kesim tarafından siyasi af konusundaki olumsuz tavrın, Bayar'ı söz konusu kulüp için "*siyasi amaç gütmedikleri*" gibi temkinli bir açıklama yapmaya ittiği düşünülebilir. Nitekim Bayar'ın bu açıklamasından kısa bir süre sonra sosyal mahiyette bir toplantı yeri olarak altını çizdiği kulübün açılışı yapıldı.

İstanbul'da Fenerbahçe Kalamış Caddesi'nde 55 numaralı binada faaliyetlerine başlayan kulübün kurucuları arasında; Baha Akşit, Hikmet Bayur, Kemal Binatlı, Sait Bilgiç, Hüsamettin Cindoruk, Settar İlksel, Orhan Cemal Fersoy, Mümtaz Faik Fenik, Halûk Çulha, Hamdi Başak, Ahmet Gürsoy, Ali Harputlu, Selahattin Karayavuz, Nusret Kuruoğlu, Himmet Ölçmen, Şefik San, Ömer Faruk Sargut, Firuzan Tekil, Cemal Tüzün, Nafiz Tahralı, Zühtü Uray, Hristaki Yuvanidis ve Tahsin Yazıcı bulunuyordu. Kulübün kuruluş amacı 1967 tarihli yayınlanmış tüzüğünde: *Üyeleri arasında yakınlaşma ve yardımlaşmayı sağlamak; üyelerin kültürel incelemelerine, sosyal faaliyetlerine yardımcı olmak; bu maksatla bir kütüphane tesisi, toplantı, gezi ve konferanslar tertipleme* şeklinde belirtilmiştir.¹¹

Tüzükte ayrıca kulübün bu amacına ulaşmak için lokal temin edebileceği ve gerekirse neşriyat yapma yollarına başvurabileceği de ifade edilmiştir. On sekiz yaşını bitirmiş, medeni haklarını kullanabilen bütün Türk vatandaşlarının üye olabileceği belirtilmiştir. Ancak kulübe girebilmek için aday hakkında tavsiyede bulunan iki üyenin imzalı talepnameşi gerekmektedir. Bununla birlikte kulübün nizamname ve talimatname hükümlerine uymayıp, taahhütlerini yerine getirmeyenlerin, umumi adaba aykırı hareketlerde bulunanların, kötü hal ve

⁹ *Milliyet*, 6 Eylül 1967, s. 1.

¹⁰ *Milliyet*, 14 Eylül 1967, s. 1, 7.

¹¹ *Bizim Ev Kulübü Tüzüğü*, İstanbul, 1967.

şöhrete sahip olanlar ile huzursuzluk yaratanların İdare Heyetince ihraç edileceği vurgusu yapılmıştır.¹²

Kulübün idari şeması şu şekildedir: En etkin organı; asli azalar, misafir azalar ve aday azalardan oluşan Umumi Heyettir. Nitekim Umumi Heyet, İdare Heyetinin seçimine, tüzük değişikliğine, hesapların incelenmesi ve bütçenin tasdiki ile kulübün feshine karar vermek gibi yetkilere sahiptir. Umumi Heyet iki yılda bir Şubat ayında toplanacaktır. Bunun için Heyetin, üyelerin beşte birinin yazılı istekleri doğrultusunda en az üç gün önce toplantı gününü, yerini ve gündemini ilan ederek çağrıda bulunması gerekmektedir. Gezi, eğlence ve lokal giderleri ise üyelerden senelik 120 lira olarak belirlenen aidat geliriyle karşılanacaktır.¹³

Kulüp üyeleri siyasi amaç gütmediklerinin altını çiziyorlardı. Bununla birlikte kulübün amblemi olarak bir çatı simgesi altındaki “B.E.K” yazısı, eski DP’lileri bir araya getirdiği düşüncesi uyandırıyor. Bayar’ın “*Bizim Ev Kulübü politika ile meşgul değildir*” sözüyle nitelendirdiği bu yapılanmanın, sosyal içerikli bir kuruluş olduğunu göstermek adına lokallerinde yemek bulundurabileceği, her çeşit salon oyunlarının talimatname ile tespit edilecek şartlar dâhilinde üyeler ve misafirler arasında oynanabileceği belirtilmişti. Her ne kadar siyasetten uzak kalacağı söylene de kısa sürede DP’lilerin buluşma yeri haline gelen kulüp, tüm siyasi çevrelerin de dikkatini çekmeye başladı.

İstanbul Fenerbahçe Kalamış Caddesi’nde faaliyetlerine başlayan kulübün resmi açılışı 14 Ocak 1968’de gerçekleşti. Açılışa başta Celal Bayar olmak üzere Samet Ağaoğlu, Celal Yardımcı, Mükerrer Sarol, Hadi Hüsman ile Rüştü Erdelhun ve Kemal Binatlı gibi çok sayıda eski DP’li ve generalin yanı sıra Fatım Rüştü Zorlu’nun annesi Güzide Zorlu ile Hasan Polatkan’ın eşi de katılmıştı. Açılışa bulunamayan Sadettin Bilgiç ve Ali Naili Erdem ise birer telgraf göndererek tebrik mesajlarını iletmişlerdir. Bu esnada kendisine çalışması için bir oda tahsis edilen Bayar’a gösterilen ilgi dikkatlerden kaçmamış, üyeler elini öpmek için adeta yarışmışlardır. Dikkat çeken bir diğer husus da açılışa AP’lilerden çok fazla katılımın olmayışydı. Bunun sebebi AP’nin, üyelerine açılışa katılmamaları yönündeki uyarısıydı.¹⁴ Kulübün tüzüğüne göre Şubat ayında yapılacak kongresine kadar başkanlığını Settar İlksel yapacaktı.

İstanbul’da yapılan açılışla siyaset dünyasının ilgisini çeken Bizim Ev Kulübünün çok geçmeden Ankara’da da bir şubesi açıldı. Açılışa yine Bayar ile Süleyman Kuranel ve Tahsin Yazıcı gibi eski DP’lilerin yanı sıra AP’den sadece

¹² Aynı yer.

¹³ Aynı yer.

¹⁴ *Middle East Record*, Vol. 4, 1968, Ed. Daniel Dishon, Israel Universities Press, Jerusalem, 1973, s. 760; *Cumhuriyet*, 15 Ocak 1968, s. 1.

Feyyaz Köksal, Sabri Özcan, Settar İlksel, bağımsız adaylardan ise Turhan Dilligil yer almıştır.¹⁵ Kulübe döşenen mobilya Bayar'ın dikkatini çekmiş, İstanbul'daki şubeye göre daha iyi olduğunu ve kıskandığını esprili bir dille ifade etmiştir. Bayar'ın mobilya üzerinden yaptığı bu değerlendirme, İstanbul şubesini daha çok önemseydiği ve benimsediği şeklinde yorumlanabilir. Ancak kuruluş tarihleri dikkate alındığında askerî vesayetın sıkı bir şekilde devam ettiği, 27 Mayıs'ın sorgulanmaması için her türlü önlemin alındığı ve siyasi af konusunun tepki oluşturduğu bir ortamda siyasetin merkezi Ankara'da gerek Bayar'ın gerek Bizim Ev Kulübünün faaliyetlerinin daha fazla dikkat çekeceği ortadaydı. Nitekim İstanbul'da birden fazla şubesinin açılması ve daha aktif bir şekilde çalışması bu düşüncüyü doğrulamaktadır. Ayrıca kulübün ilk kongresini İstanbul'da yapması da çalışmaların bu merkez ekseninde yürütüleceğini göstermektedir.

Kulübün kurucuları, hızlı bir teşkilatlanma sürecine girerek pek çok şehirde şubelerini açmak için harekete geçtiler. Bayar, kızı, damadı ve Samet Ağaoğlu'nun katılımıyla Haziran 1968'de Trabzon şubesinin açılışı yapıldı.¹⁶ Kulübün dördüncü şubesi ise Bayar'ın bizzat açılışında yer aldığı Samsun'da faaliyetlerine başladı.¹⁷ Adana'da ise daha önce DP'nin kuruluş ve teşkilatlanmasında rol alan bu yörenin önemli sanayici ve siyasetçisi Mahmut Karabucak başkanlığında hizmete girdi. Üyeleri arasında çeşitli mesleklere sahip çok sayıda eski DP'li de bulunmaktaydı.¹⁸

Kısa sürede adından söz ettiren Bizim Ev Kulüplerinin açılış basında büyük ilgi uyandırdı. Dönemin önemli gazeteleri "*Eski DP'liler Bizim Ev Kulübünü kurdu, Eski DP'lilerin toplanacağı Bizim Ev açıldı*" şeklindeki başlıklarla kulüplerin açılışını sayfalarına taşıdılar. Eski Demokratların bütün faaliyetlerinin yakından takip edildiği bu dönemde eleştirel bazı yaklaşımların olduğu da görülmektedir. Cumhuriyet gazetesi yazarlarından Burhan Felek 18 Ağustos 1968 tarihli yazısında, eski Demokratların Bizim Ev adı altında teşkilatlı bir kulüpler şebekesi kurduklarını, bu durumun 27 Mayıs'tan ders almadıklarını gösterdiğini belirtiyordu. Felek, Bizim Ev Kulüplerini, eski Demokratların kendilerine her türlü faaliyet için mevki ve imkân sağlayan dönemin iktidar partisi AP'yi ve

¹⁵ *Cumhuriyet*, 26 Kasım 1968, s. 7.

¹⁶ *Milliyet*, 30 Haziran 1968, s. 3.

¹⁷ Bayar, açılıştan sonra Ege vapuru ile İstanbul'a dönerken, kendisini yolcu etmeye gelen kalabalık gruptan Türkkani gazetesi sahibi Mustafa Uysal, Bayar'ın elini öperken saldırıya uğramış, AP Samsun Milletvekili Şevki Yücel'in kardeşi Mustafa Yücel tarafından bir demirle başından yaralanmıştır. Yücel ifadesinde, Uysal'ın gazetesinde ağabeyi ve Yücel Ailesi hakkında aleyhte yazılar yazdığı için böyle bir saldırı gerçekleştirdiğini belirtmiştir. bk. *Vatandaş*, 7 Temmuz 1968, *Cumhuriyet*, 4 Temmuz 1968, s. 1, 7.

¹⁸ *Cumhuriyet*, 15 Eylül 1968, s. 5.

Demirel'i küçük görmek isteyen tutumlarının açık bir parçası olarak değerlendiriyordu. Demirel'in her fırsatta iktidara millet iradesiyle geldiklerini ve sandıktan çıktıklarını hatırlatmasına karşılık, Bizim Ev temsilcilerinin ise "sandığın anahtarı bizdedir" tavrı takındıklarının altını çiziyordu.¹⁹

Felek'in de işaret ettiği gibi kulüplerin çalışmaları siyaseti belirleme noktasında bir şekil alınca bu durum DP'nin mirasçısı ve dönemin iktidar partisi AP tarafından şüpheyle karşılandı. Bu doğrultuda kulübün DP'nin çok güçlü olduğu İzmir başta olmak üzere Ege'deki teşkilatlanma çalışmalarına, Demirel'in başını çektiği bazı AP'liler tarafından pek olumlu bakılmadı. Bayar'ın bu faaliyetleri, AP üzerinde "baskı grubu" oluşturmak şeklinde nitelendirildi.

Kulüplerin Faaliyetleri

Bizim Ev Kulüpleri, demokrasi arayışı içindeki eski DP'lilerin siyasi haklarının geri verilmesine yönelik isteklerini dile getirme, "siyasi ap" konusunu gündemde tutma, basın ilgisizliğiyle siyasi liderlerin dikkatini çekme noktasında önemli bir yere sahip oldu. Daha kuruldukları ilk günden itibaren siyasi amaç gütmedikleri vurgulansa da kulüplerin, dönemin siyasetini belirleme noktasında etkin bir rol oynadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Özellikle AP siyasetini önemli ölçüde etkileyecek, aynı zamanda partide bölünmelerin de önünü açacaktır. Nitekim Zürcher de eserinde kulüplerin, AP siyasetini etkilemek amacıyla bir baskı unsuru olarak kurulduğunu belirtmektedir.²⁰

Bu sürecin belirginleşmesinde Bayar'ın İzmir gezisi önemli bir dönüm noktası oldu. Bayar'a yakın çevrelerce İzmir gezisinin aslında Ege'de büyük bir gövde gösterisi şeklinde olacağı ve AP'ye karşı bir çeşit "Ege Taarruzu" sayılacağı düşünülüyordu. Bayar'ın İzmir'de büyük bir tezahüratla karşılanması ve ardından başta İzmir AP İl Başkanı Mehmet Karaoğlu olmak üzere Cumhuriyet Senatosu Grup Başkanı Cahid Okurer ve İzmir teşkilatından önemli isimlerle görüşmesi bu söylentileri güçlendirdi.²¹ Hatta AP'lilerin büyük bir kısmının Bayar'ın destekleyeceği yeni bir parti kuracakları da söylentiler arasındaydı.

Ege gezisinden kısa bir süre sonra İstanbul ve Ankara'da açılışı yapılan kulübün üyeleri, çeşitli siyasi temaslarla etkinliklerini arttırmak istediler. Bu bağlamda 2 Haziran 1968'de yapılacak olan belediye seçimlerinde AP'nin özellikle büyük şehirlerdeki adaylarının belirlenmesi sürecinde aktif rol üstlenmeye çalıştılar. Şöyle ki partinin İstanbul için ön plana çıkan adaylarının eski Demokratlar ve Bizim Ev Kulüpleri ile yakın temas halinde olmaları dikkat çekiciydi. Hatta bu adaylardan Orhan Cemal Fersoy, Yassıda yargılamalarında

¹⁹ Burhan Felek, "Bizim Ev ve Anahtar", *Cumhuriyet*, 18 Ağustos 1968, s. 3.

²⁰ Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s. 366.

²¹ *Akış*, Cilt XXXIX, Sayı 691, 16 Eylül 1967, s. 8-10.

Bayar ve Menderes'in avukatlığını yapmış, idam kararının uygulanmasının ardından cenaze işlemleri ile ilgilendiği için adı ön plana çıkmıştı. Aynı zamanda Bizim Ev Kulüpleri ile irtibat halindeydi. Partinin en güçlü adayı görülen Doktor Fahri Atabey ise Yassıada yargılamalarına konu olan "Bebek Davası" ile hatırlanıyordu. Eski Demokratların açıktan desteklediği Atabey için Bizim Ev Kulübünde bir seçim komitesi kuruldu. Atabey'in partinin en güçlü adayı olması Demokratların ve Bizim Ev'in AP teşkilatı üzerindeki etkisini gösteriyordu.²² Aynı şekilde AP'nin İzmir için aday gösterdiği Osman Kibar, DP'nin İzmir ve Ege kuruluşları ile partinin İzmir İl Başkanlığı görevlerini yürütmüştü. Nitekim 2 Haziran'da yapılan seçimlerde AP, Ankara, İstanbul ve İzmir'in de aralarında bulunduğu 39 ilin belediye başkanlığını kazanırken, eski Demokratların desteklediği Atabey ve Kibar'ın belediye başkanlıkları sadece AP'nin değil, eski Demokratların ve Bizim Ev teşkilatlarının da bir başarısıydı.

Belediye seçimlerinde hala güçlü olduklarını gösteren Demokratlar, bundan sonraki mesailerini siyasi af konusunda harcaacaklardır. İşte bu noktada Bizim Ev Kulüpleri aktif bir rol üstlenecektir. Dönemin önemli isimlerinden Baha Akşit, gerek yaşanan gelişmeleri gerek Bizim Ev Kulüplerinin kuruluşunu ve faaliyetlerini şu şekilde ifade etmektedir:²³

"Bu dönemde hem aflarımızı sağlamak hem de siyasi haklarımızı elde etmek için Ankara'da Sayın Bayar'ın teşvik ve destekleriyle Bizim Ev Kulübünü kurduk. Kurduğumuz bu kulüp hem Ankara'da hem de İstanbul'da çeşitli toplantılar yaptı. Bu toplantılar tamamen siyasetin dışında bir dernek, kulüp hüviyetindeydi. Bu günlerde AP'nin Büyük Kongre'si için delegeler Ankara'da toplanıyordu. AP delegeleriyle yaptığımız konuşmalarla, onları ittifakla kongrede "siyasi hakların geri alınması" kararını almalarını sağladık. Durum böyle olmasına rağmen AP'nin Büyük Kongre'de aldığı bu karar parlamentoda uygulama safhasına konulmadı. Bizler, Sayın Bayar ve arkadaşlarımız yılmadık. Siyasi haklarımız ve affımız için çalışmalarımızı devam ettirdik. Bizim Ev Kulübünün bu mevzuda büyük hizmetleri olmuştur. Şöyle ki; Bizim Ev Kulübü Ankara'da büyük bir toplantı yapmış, bu toplantıya bütün arkadaşlar iştirak etmiştir. Bu toplantı yemekli toplantı mahiyetinde olmuştur. Böyle olmasına rağmen sadece Demokratların bir araya gelip, bu toplantıyı yapmış olmaları bile umumi efkâr üzerinde etkili olmuştur. Nitekim bu toplantılar İstanbul Bizim Ev Kulübünde de devam etti..."

Akşit'in üzerinde durduğu gibi Bizim Ev Kulüpleri verdiği yemekli toplantılar, balolar ve kokteyllerle uzun süre gündemde kalırken, aslında bu

²² *Cumhuriyet*, 22 Nisan 1968, s. 1, 7.

²³ Nezahat Keleş Belen, *Türkiye'ye Damgasını Vuran Bir Dönem, Bir Olay, Bir Yaşam Dr. Baha Akşit (Demokrat Parti Dönemi Yassıada Mahkemeleri ve Yassıada Sonrası)*, Turgut Yayıncılık, İzmir, 1994, s. 142.

toplantıların temel amacı siyasi af konusunda nasıl bir yol izleneceğinin belirlenmesiydi. Bunu siyasetin uzağında kalarak yapmaları mümkün değildi. Siyasi af konusunu siyasetin gündeminden düşürmemek, buna karşılık merkezde yürütülecek faaliyetlerle daha fazla kuşku uyandırmamak adına -tüzüğünde belirtildiği gibi- kongresini Şubat ayında İstanbul'da yaptı. Bayar'ın da katıldığı kongrede, Menderes, Polatkan ve Zorlu için bir dakikalık saygı duruşunda bulunmuş, bu kişilerin eşlerinin ve annelerinin kulübün şeref üyesi olmaları kabul edilmiştir. Üye sayısının 282'yi bulduğu kongrede, idare kuruluna Settar İlksel, Nafiz Tahralı, Ali İhsan Gürsoy, Haluk Çulha, Ali Harputlu, Hüsametdin Cindoruk ve Sefer Göksel seçilmiştir.²⁴

Bizim Ev Kulüpleri bir taraftan teşkilatlanma sürecini hızlandırırken diğer taraftan halkla buluşma noktasında da önemli bir rol oynamıştır. Bu bağlamda Bayar ve kulübün üyelerinden 80 kişilik bir grup muhtarların daveti üzerine Bursa'nın Orhangazi ilçesine bağlı Sölöz köyünde geleneksel olarak düzenlenen karpuz bayramına katıldıktan sonra Gemlik'i ziyaret etmişlerdir.²⁵

Kulübün bir diğer etkinliği ise düzenlediği görkemli balolardı. Bu balolar, sadece DP'lileri değil, siyaset dünyasını da bir araya getiriyordu. Bu bağlamda "Mehtap Balosu", adını verdikleri ve Çiftelhavuzlar'da İpar Yalısı'nda düzenledikleri balo, basının büyük ilgisini çekti. Baloya Bayar ve Tevfik Rüştü Aras ile çok sayıda DP'li eski milletvekili katılırken, Süleyman Demirel'in gelmeşi²⁶ bir tepki olarak algılandı.

Kulüp, gerek Demirel gerek AP üzerinde etkinliğini artırmak ve siyasi af konusunu daha sıkı takip etmek adına partinin 29-30 Kasım 1968 tarihli 4. Büyük Kongresi'ni bir fırsat olarak gördü. Bu bağlamda Bayar'ın kulübün Ankara şubesinin açılışı için şehre gelmesi, kongre öncesi temaslarda bulunmak üzere bir hazırlık olarak görüldü.²⁷

Kongrede, parti içi hesaplaşmanın ve hizipleşmenin bir sonucu olarak çeşitli gruplar ortaya çıktı. Demirel'e bağlı "Yeminliler" adını taşıyan gruba karşılık partideki en önemli hizbin sebebi ve eski Demokratların savunucusu görülen - aynı zamanda Bizim Ev Kulübünün kurucularından- Sadettin Bilgiç ve taraftarları ise "Emektarlar" adıyla partide etkin bir güç oluşturdular. Parti başkanlığı için daha önce Demirel'le rekabet eden Bilgiç, her ne kadar başarısız olsa da teşkilat içerisinde etkinliğini ve önemini korumaktaydı. Bununla birlikte Bilgiç grubuyla hareket eden ve parti üzerinde etkinliği giderek hissedilen bir

²⁴ *Cumhuriyet*, 25 Şubat 1968, s. 1.

²⁵ *Cumhuriyet*, 5 Ağustos 1968, s. 1.

²⁶ *Milliyet*, 13 Ağustos 1968, s. 1.

²⁷ *Cumhuriyet*, 26 Kasım 1968, s. 1, 7.

grup daha oluşmuştu: “Bizim Evciler”.²⁸ Dönemin basınına yansıyan haberlerde, kongrede Bizim Evcilerin her ne kadar arka planda kalsalar da önemli etkiler yaratacağı söyleniyordu.²⁹ Nitekim eski Demokratların siyasi haklarının iadesi konusunda Bilgiç ile birlikte hareket eden ve konunun parti kongresinin en önemli meselesi haline getirilmesini sağlayan Bizim Evciler, isteklerini kabul ettirmeyi başardılar. Böylece kongrede, eski DP’lilere 1969 seçimleri öncesi siyasi haklarının sağlanması konusu karara bağlandı. Kongrede tekrardan genel başkanlığa seçilen Demirel’in kabul etmek zorunda bırakıldığı tek istek de bu oldu.³⁰

AP’nin 4. Büyük Kongresi, öncekilerden farklı bir mahiyette partinin hüviyetinde önemli değişikliklerin yaşandığını gösteriyordu. Kongre, 27 Mayıs sonrası kurulan ve kısa sürede merkez sağın en önemli partisi haline gelen AP’de, yüzeysel çekişmelerin daha kesif bir hal aldığı gösteriyordu. Hatta parti içi muhalefetin giderek büyüyeceğinin, ileride içinden başka partileri doğuracak kopuşların yaşanacağını habercisi gibiydi. Bununla birlikte kongre, Bizim Ev Kulüplerinin kuruluşunun ve siyasi af konusundaki faaliyetlerinin AP’de kuşku yarattığı, iktidarı elinde bulunduran partinin DP’ye karşı hissi bağlılığını azalttığı görüşünü doğurdu. Nitekim Bizim Ev Kulüplerinin faaliyetleri bazı çevrelerce AP teşkilatının ve delegelerinin çoğunluğunu ele geçirme faaliyeti şeklinde değerlendiriliyordu. Yine eski Demokratların AP’li temsilcilerle görüşmesi de bu amacın bir parçası olarak görülüyordu. Öyle ki Demirel partinin başında kalsa bile yakınlarındaki isimler değiştirilecek, böylece kongrede kabul edilen siyasi hakların iadesi tasarısını uygulamak için çalışmalar tamamlanmış olacaktı. Bununla birlikte AP tabanında hala DP’ye ve eski Demokratların davasına bağlı bir kesim mevcuttu. Ayrıca genel seçimler öncesi siyasi affın desteklenmesinin parti seçmenlerinde yaratacağı olumlu hava hesaba katılarak hareket ediliyordu.³¹ Kongre sonrasında Demirel’in takındığı tavır da bu fikri destekler nitelikteydi.

Demirel, kongrede eski Demokratların isteğini kabul etse de Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay’a “*bunun sadece temenni olduğunu Meclise getirmeyeceğini*” söyledi. Demirel’in bu tavrında siyasi ortamın gergin olmasının etkisi büyüktü. Bununla birlikte Bayar’ın başlattığı siyasi mücadele, AP üzerindeki baskıyı artırınca DP’lilerin siyasi haklarının iadesi ile ilgili ilk teklif AP’den geldi. AP, Millet

²⁸ *Cumhuriyet*, 26 Kasım 1968, s. 1, 7.

²⁹ *Cumhuriyet*, 22 Kasım 1968, s. 1, 7.

³⁰ Yılmaz, agm., s. 37.

³¹ Ecvet Güresin, “AP’deki Değişme”, *Cumhuriyet*, 4 Aralık 1968, s.1, 7.

Meclisi Grup Başkanı Osman Sabit Avcı'nın öncülüğünde 12 Mayıs 1969'da 219 imzalı bir önerge verdi.³²

Türk Silahlı Kuvvetleri kanununun çıkmasını istemiyordu. Başbakan Demirel zor durumdaydı. Silahlı Kuvvetlere kanunun çıkmayacağı, DP'lilere de çıkacağı yönünde söz vermişti. Önergenin yasalaşması için Millet Meclisi ve Senatoda kabul edilmesi gerekiyordu. Ancak Mecliste ve Senatoda yeterli çoğunluğa sahip olamayan AP'nin tek başına böyle bir değişikliği yapamayacağı bilinmekteydi. Bunun için CHP'nin desteği şarttı.

CHP Meclis ve Senato Ortak Grubunun da desteklediği bu önerge, önce Millet Meclisi Anayasa Komisyonunda kabul edildi. 1961 Anayasası'nın 68. maddesinde "ağır hapis cezasına mahkûm olanlar, affa uğrasalar da milletvekili olamazlar" ibaresi yer almaktaydı. 68. maddede değişiklik ve geçici 11. maddenin yürürlükten kaldırılması önergenin kapsamını oluşturmaktaydı.³³ 14 Mayıs 1969'da Mecliste kabul edilen kanun teklifi, Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonlarında görüşülerek onaylandı.

Siyasi afla ilgili bu gelişmeler orduda büyük bir huzursuzluğa, yeniden bir ihtilal havasının esmesine ve partiler üzerindeki baskının artmasına sebep oldu. Cumhurbaşkanı Sunay tarafından, Anayasa değişikliği yapılmaması konusunda partilere ve Başbakana ikazlarda bulunuldu. Silahlı Kuvvetlerin baskısının arttığı dönemde, Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunda 21 Mayıs'ta görüşülen kanun teklifinin, Adalet Komisyonuna iadesi istendi. Böylece Bayar ve Bizim Evcilerin siyasi haklarının geri verilmesi konusundaki faaliyetleri büyük bir yara aldı.³⁴ Bu sonucun alınmasından dolayı Bayar ve Bizim Ev Kulübü mensupları Demirel'i suçlu ve sorumlu bulmuşlardı.³⁵ Nitekim Silahlı Kuvvetlerin ve kendisi de bir asker olan Sunay'ın sert tutumundan dolayı Demirel, af konusunun genel seçimlerden sonraya bırakılmasını düşünmüştü. Demirel'in bu düşüncesi AP'li Senatörlerce de desteklenmişti.

AP'nin bir diğer tereddüdü de Bayar ve arkadaşlarının siyasi haklarının iadesi sonrasında yeni bir parti kuracakları şüphesiydi. Bu konuda basında çıkan haberlerde eski DP'lilerin demeçlerine yer veriliyor, hatta kuracakları partinin

³² Keleş Belen, *age.*, s. 142-143.

³³ Yalansız, *agm.*, s. 2589.

³⁴ Siyasi afla ilgili görüşmelerin devam ettiği bu dönemde Türk siyasi tarihi açısından önemli bir gelişme yaşandı. Darbe sonrasında yıllardır araları açık olan Bayar ve İnönü, Turhan Dilligil'in ve Ali İhsan Göğüş'ün ara buluculuk etmesiyle bir araya geldi. İnönü'nün daveti ile Pembe Köşk'te gerçekleşen ve basına "büyük barışma" olarak yansıyan bu görüşme, Türk siyasetinin iki önemli ismini bir araya getiriyordu. bk. Turhan Dilligil, "Tarihi Buluşma", *100. Yaşında Celal Bayar'a Armağan*, Tercüman Yay. İstanbul, 1982, s. 61-68; Cüneyt Arcayürek, *Demirel Dönemi 12 Mart Darbesi (1965-1971)*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1992, s. 299-300; Keleş Belen, *age.*, s. 143.

³⁵ *Akis*, Cilt I, Sayı 7, 24 Kasım 1967, s. 8.

ismi dahi zikrediliyordu.³⁶ Bu gelişmeler doğrultusunda Mecliste kabul edilen siyasi af önergesi, Senatoda AP'nin tavrı nedeniyle kanunlaşmamıştı.

Bayar'ın ve eski Demokratların çalışmalarına rağmen siyasi affın Senatodan dönmesi büyük bir tepkiye neden olurken, bu durum Bizim Ev Kulüplerini ön plana çıkardı. Bununla birlikte siyasi af konusunda ordunun yanı sıra basında da sert tepkiler ortaya çıktı. Bu konuda en ağır eleştiri yapanlardan biri Burhan Felek'ti. Felek, gerek Bayar'ı gerek Bizim Ev Kulüplerini,

“Sayın Celal Bayar ve etrafındaki beş on kişi hala hükümet oyunu oynamakta idiler. Bizim Ev, Sizin Ev bunlar birer gölge devlet dairesidir. Hala Sayın Bayar bu evlerdeki toplantılara geldiği veya geleceği zaman kendisinden “Reisicumhur Hazretleri” diye bahsedilmekte, eski Bakanlar birbirlerine isimleri ile değil, son bıraktıkları Bakanlıkların adlarıyla, mesela: Adliye Bakanı Beyefendi, Ticaret Bakanı Beyefendi gibi hitap etmektedirler”

şeklinde suçluyordu.³⁷ Bayar'ı ve eski Demokratları 27 Mayıs İhtilali'nden canlarını zor kurtarmalarına rağmen siyasi ihtiraslarından vazgeçmeyen kişiler olarak nitelendiren Felek, “*af çıkacaktı, ama sonunda patırtı çıktı*” sözleriyle ordunun memnuniyetsizliğine ve müdahalesine dikkat çekiyordu.³⁸

Siyasi af konusu bu şekilde geçiştirilirken, gözler 12 Ekim 1969'da yapılacak genel seçimlere çevrildi. Seçimler aynı zamanda Bizim Ev Kulüplerinin çalışmalarına hız vermesine sebep oldu. Seçimlerde DP'nin en büyük mirasçısı olarak kabul edilen AP ile Demirel'in şansının Bizim Evcilerle iş birliği yapmasına bağlı olduğu yönünde bir kanaat vardı³⁹. Buna karşılık AP'nin siyasi af konusundaki tavrından dolayı Bayar ve Bizim Ev Kulüplerinin YTP'yi destekleyeceği düşünülüyordu. Bayar'ın YTP Genel Başkanı Yusuf Azizoglu ile bir görüşme yapması, hatta partinin İzmir mitingine katılacağı yolundaki söylentiler⁴⁰ bu düşünceleri destekler nitelikteydi. Bayar ve Bizim Ev Kulüplerinin YTP'yi desteklediği takdirde partinin milletvekili sayısını artırarak AP'nin Meclisteki çoğunluğunu kaybetmesini sağlayıp Demirel'i iktidardan düşürebilecekleri de diğer yorumlar arasındaydı.⁴¹

³⁶ *Milliyet*, 19 Haziran 1969, s. 1, 11.

³⁷ Burhan Felek, “Oyunun Sonu”, *Cumhuriyet*, 25 Mayıs 1969, s. 3.

³⁸ Aynı yer.

³⁹ *Cumhuriyet*, 22 Kasım 1968, s. 1, 7.

⁴⁰ *Milliyet*, 29 Eylül 1969, s. 4.

⁴¹ *Cumhuriyet*, 5 Ekim 1968, s. 1, 7. Bayar, siyasi af konusunda DP'nin diğer mirasçısı olarak kabul edilen YTP'nin desteğinin devamıyla birlikte AP'ye karşı bir denge unsuru oluşturmak istiyordu. Bu sebeple siyasi affın Senatoda kabul edilmemesinin ardından Bayar'ın YTP ile yakın temasta bulunduğu görülmektedir. Nitekim Bayar, partinin 4. Büyük Kongresi'ne gönderdiği başarı mesajında “*Mubterem partinizin, müsait olmadığı sanılan bir zamanda pek azîz insanlık ve vatandaşlık baklarımızın iadesi yolunda attığı cesur adımı şükranla hatırlayarak, kongrenize büyük başarılar diler,*

Dönemin önemli yazarlarından Ecvet Güresin, AP ve DP arasında giderek belirginleşen bu karşıtlığa dair önemli tespitlerde bulunmuştu. Güresin, AP'nin DP'nin devamı olarak, 27 Mayıs kışkırtmalarını kendi tarafına çekip, iktidar ve itibar özlemi içinde Türkiye gerçeklerine göre tutarlı bir amaçla kurulmasına rağmen gelinen noktada iki partinin birbirinden farklı olduğunu ortaya çıktığını düşünüyordu. Güresin, iki parti arasındaki bu yol ayrımında ise Bizim Ev Kulüplerinin önemli bir rolü olduğunu belirtiyordu. Zira eski Demokratların Bizim Ev Kulüpleri yoluyla yayılmaya ve AP teşkilatını alt kademelerden ele geçirmeye çalışmaları, bu mücadelenin temelini oluştuyordu. Meclis içinde azınlık olmakla birlikte alt kademelerde etki yapabilecek taraftarlarının hala varlığına işaret eden Güresin, seçimlere kadar çekişmenin daha da hızlanacağına dikkat çekiyordu.⁴²

Demirel'in ordunun tepkisi nedeniyle geri adım atması hem eski DP'lilerde hayal kırıklığı hem de partide ciddi sıkıntılar yarattı. DP'nin mirasçısı olarak kabul edilen AP ve onun lideri Demirel yerine İnönü'nün siyasi af önerisini gündeme getirmesi⁴³ ve yine bu önerinin Senatoda AP'nin tavrı nedeniyle kanunlaşmaması partide büyük bir buhran meydana getirdi. Nitekim AP içerisinde ciddi bir kitle DP affını beklemekte ve desteklemekteydi. 1969 seçimlerinin hemen öncesinde AP'nin af konusundaki tutumu ile Parlatmentonun itibarını zedelediğini iddia eden Bayar'ın kızı Nilüfer Gürsoy ve Samet Ağaoğlu'nun eşi Neriman Ağaoğlu partiden istifa etti.⁴⁴ Partideki

saygılarımı sunarım" sözleriyle bir taraftan bu desteği perçinlerken diğer taraftan da AP'nin af konusundaki çekimsizliğini eleştiriyordu. bk. *Milliyet*, 26 Mayıs 1969, s. 1, 11.

⁴² Ecvet Güresin, "İktidar ve İtibar İçin", *Cumhuriyet*, 4 Ekim 1968, s. 1.

⁴³ İnönü 21 Mayıs'ta Cumhurbaşkanı Sunay'a yazdığı mektupta, "*Sayın Cumhurbaşkanı, CHP Genel Başkanı olarak ben ve partimin yetkili organları, siyasi hakların iadesi için Millet Meclisine verilmiş bulunan 218 imzalı bir anayasa değişikliği teklifini destekleme kararı aldığımızdan beri, gerek Zatı Devletlerinin, gerek bazı yüksek komutanların uyarı ve ısrarlarına muvafık olmaktayız*" diyordu. İnönü, siyasi af konusundaki tavrından vazgeçmeyeceğinin sinyallerini veriyordu. Böylece İnönü, siyasi hakların iadesi meselesi ile hem muhafazakâr sağ kitle nezdinde kendisine yönelik olumsuz düşüncelerin önüne geçmeyi, hem de Demirel'e karşı rakip olabilecek eski DP'lilerin önünü açarak AP'yi içeriden bölebilecek bir politika hedeflemişti. bk. *Milliyet*, 26 Mayıs 1969, s. 1, 11; Yılmaz, agm., s. 52-53. Dönemin önemli gazetecilerinden Burhan Felek ise İnönü'nün siyasi affı desteklemesini farklı bir açıdan değerlendiriyordu. Felek, "*İnönü'nün eski hükümlü Demokratları affettirmek çabalarını ıhtiyatla karşılamıştım... Sayın İnönü'yu teşebbüsünün ilk günlerinde söylediği gibi insani hisleri tabiri etmiş ve eski Demokratların affını sırf bu sebeple desteklemeye sevk etmiş olabilirdi. Ama sonradan CHP teşkilatının tasvibini almak için konuştuğu toplantılarda bu harekete gösterdiği seçimsel amacın insani hislerle hiçbir alakası yoktu... Ordu istemez, endişesini içimeme almış Atatürkçü ve 27 Mayısçı bir partiye bunu nasıl anlatabilirdi? Onun için asıl maksat: AP'yi ve Süleyman Demirel'i önümüzdeki seçimlerde zayıf düşürmektir*" sözleriyle Felek, İnönü'nün siyasi af konusunda partisini ikna edebilmek, seçimlerde AP'yi ve Demirel'i zayıflatmak adına hareket ettiği şeklinde bir algı oluşturmaya çalıştığını belirtiyordu. bk. Felek, "Oyunun Sonu", s. 3.

⁴⁴ Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, Hil Yayınları, İstanbul, 1994, s. 195.

bölünmeler devam ederken, eski DP'liler haklarını geri almak için faaliyetlerini giderek arttırdılar.

Bayar ve eski Demokratlar seçimler öncesinde Bizim Ev Kulüplerinin yeni şubelerini açmak için harekete geçtiler. Bu bağlamda atılan en önemli adım şüphesiz ki kulübün İzmir başta olmak üzere tüm Ege'de teşkilatlanmasını sağlamaktı. CHP döneminde uzun süre milletvekilliğini yaptığı İzmir'in Bayar için özel bir yeri vardı. DP'nin kuruluş aşamasında en iyi örgütlendiği ve sonrasında kalesi olarak da anılacak illerden biriydi. Bayar, serbest kaldıktan sonra ilk ziyarette bulunduğu yerlerden olan İzmir'de büyük bir coşkuyla karşılanmış, bu gezisi siyasi çevrelerce âdeta büyük bir gövde gösterisi olarak algılanmıştı. Eski Demokratların siyasette etkinliklerinin devam ettiğini gösteren bu gezi, Bayar'a da âdeta güven vermişti. Bu sebeple 1969 seçimleri öncesinde siyasi af konusunu gündemde tutmak ve Bizim Ev Kulüplerinin sayısını arttırmak için özellikle etkili oldukları İzmir'de teşkilatlanma yoluna gideceklerdir. Bu doğrultuda Mayıs ayının sonlarına doğru Bayar'ın İzmir'den başlayarak tüm Ege'yi dolaşacağı haberleri basında yerini almaya başlayacaktır.

Demokratlar İzmir'de eski AP İl Başkanı Mehmet Karaoğlu'nun etrafında toplanarak daha teşkilatlı bir şekilde harekete geçmeye hazırlandılar⁴⁵. Aslında kulübün kuruluşu için hazırlıklar 1968 yılında başlamıştı. Ancak bu adım AP ileri gelenlerince pek hoş karşılanmamıştı⁴⁶. Bu sebeple açılış için yapılan çalışmalar Demokratlar ile AP arasında büyük bir ihtilafa sebep oldu. Nitekim İzmir, AP ve DP'lilerin arasını açtığı gibi bu iki unsur arasında çatışmanın en şiddetli görüldüğü şehir haline geldi.

İzmir'de kulübün kurulması için ilk somut çalışma, başkanlığa getirilmek istenilen AP'nin İzmir Senatörü Belig Beler tarafından yapıldı. DP döneminde İl İdare Heyeti üyeliği yapan Beler, Yassıada'da idam talebiyle yargılanmış ve bir süre hapis yattıktan sonra beraat etmişti. 1968'de AP'den İzmir Senatörü seçilen Beler, bu seçimlerin öncesinde Yassıada'da yakından tanıdığını ve büyük saygı duyduğunu söylediği Bayar'ı ziyarette bulunmuş, kendisinden yardım istemişti.

⁴⁵ *Cumhuriyet*, 27 Mayıs 1969, 1, 7.

⁴⁶ DP'nin çok iyi teşkilatlandığı İzmir, partinin iktidara gelmesinden sonra hızla gelişen kalkınma faaliyetleri ile çok kısa sürede Ege'de ön plana çıkmıştı. Ege bölgesinin particilik bakımından son derece hareketli ve heyecanlı bir hava içine girmesi, DP'nin burada güçlü olması ve Ege Demokratlarının birlikte hareket edebilmeleri bölgenin merkezi olan İzmir'i lider şehir durumuna getirmişti. DP'nin Ege'ye verdiği önem ve yapılan seçimlerde partinin üst üste parlak sonuçlar alması bölgenin dolayısıyla da İzmir'in politikadaki yerini günden güne arttırdı. AP için de, kuruluşundan başlayarak muhalefet ve iktidar yıllarında İzmir'in rehberliğinde Ege'nin yeri ve rolü çok önemli olmuştur. Nitekim parti, Ege'den gelen seslerle ilk kuruluş ve teşkilatlanmasına İzmir'den başlamıştır. Bu sebeple AP, Ege teşkilatlanmasını çok önemsiyordu. Eski DP'lilerin faaliyetlerinin bu teşkilatta çatlaklar oluşturmasından endişe duyuluyordu. bk. Mehmet Turgut, *Siyasetten Portreler*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1990, s. 523-524.

Beler, karşısında AP İl Başkanı Mehmet Karaoğlu ve Belediye Başkanı Osman Kibar gibi güçlü isimlerin adaylıklarına rağmen Bayar'ın yardım ve desteği ile Senatör seçildiğini belirtmiştir. Bu sebeple mazbatasını alır almaz Bayar'ı ziyaret eden Beler,⁴⁷ eski bir DP'li olarak kulübün kuruluşu için çalışmalara başlamıştır. Beler, eski DP İzmir İl Daimi Encümeni Başkanı Ömer Atavardar ile birlikte şehirdeki eski DP'lileri ziyaret ederek bağışta bulunmaları için teşvik etmiş, toplanan paralarla kulüp adına bir bina kiralamak istemiştir. Bu çalışmalar sırasında kulübün kurucu üyeleri de belirlenmiş, eski Demokratlardan Sadık Giz, Behçet Uz, Selahattin Akçiçek, Enver Dünder Başar, Mustafa Bozoklar ve Muzaffer Balaban gibi isimler ön plana çıkmıştır. Kuruluş çalışmaları için eski DP'liler dışında AP'li pek çok tüccar ve zengin de büyük miktarlarda para bağışında bulunmuşlardı. Bu ilgi, DP'nin Ege'de hala etkinliğinin devam ettiği izlenimi veriyordu. Nitekim Ege'de Senato seçimleri sırasında eski Demokratların büyük bir güç olarak kendilerini hissettirmeleri, İzmir'de kurulacak Bizim Ev Kulübünün ilgiyle karşılanmasını sağlamış, ön seçimi kazanmak isteyen AP'liler kulüp çatısı altına girebilmek için bağışta bulunmuşlardı. AP'lilerin bu ilgisi dönemin basınında, partilerine dahi yapmadıkları bağışı Bizim Ev Kulübünden esirgemedikleri, bağış karşılığında aldıkları makbuzlarla seçim zamanında kendilerinin eski Demokrat olduklarını göstermek ve seçilme şanslarını arttırmak için bu yolu seçtikleri şeklinde yorumlanmıştı. Bununla birlikte AP Senato adaylarının parti merkezinin uyarılarını dikkate alarak Bizim Evi'n kuruluşunu geciktirdikleri de diğer dikkat çekici yorumlar arasındaydı.⁴⁸

Basında da belirttiği gibi AP teşkilatı, kulübün kurulmasını geciktirmek hatta tamamen önlemek için büyük bir çaba sarf etti. Bu amaçla AP, genel merkez teşkilatında görevli partililerin Bizim Ev Kulübünün kuruluşunda görev almamasını istedi.⁴⁹ AP'nin bu hamlesi, başkanlığına getirilmek istenen Belig Beler'in görevi kabul etmekten vazgeçmesine sebep oldu. Aynı zamanda Bayar'ın kızı Nilüfer Gürsoy tarafından da desteklenen Beler'in bu tavrından sonra başkanlık için eski Demokratlar üzerinde durulmaya başlandı. AP'nin teşkilat üzerindeki baskısı, Demokratları harekete geçirdi. Bayar'ın başkanlığında yapılacak toplantıdan sonra İzmir şubesinin açılışı için çalışmalara hız verildi.⁵⁰ Bununla birlikte Bayar da bir zamanlar DP'nin çok güçlü olduğu İzmir'de şahsi

⁴⁷ Belig Beler, *Politikada 30 Yıl (Yassıda ve Balmumcu Hatıraları, Bayar - Demirel Anlaşmazlığı)*, Tifset Tesisleri, İzmir, 1978, s. 75.

⁴⁸ *Cumhuriyet*, 7 Ağustos 1968, s. 1, 7.

⁴⁹ *Akşam*, 24 Eylül 1968, s. 1, 7.

⁵⁰ *Cumhuriyet*, 7 Ağustos 1968, s. 1, 7.

nüfuzunu kullanarak kulübün açılışını sağlamaya çalıştı.⁵¹ Ancak tüm bu çalışmalar, AP'nin tavrı sebebiyle İzmir şubesinin açılışı için yeterli olmadı.

Demokratların İzmir'deki kulüp çalışmaları basında da geniş bir şekilde yer buldu. İlhan Selçuk "Vefa Duygusu Yoktur" başlıklı yazısında, AP'nin "gözlerime bak, ne dediğimi anlarsın. Biz Demokratların devamıyız. Onlara siyasi haklarını vereceğiz" gibi sloganlarla seçimi kazanıp üç yıl tek başına iktidarda kaldıktan sonra siyasi af konusunda MBK ile birlikte hareket etmesini vefasızlık olarak nitelendiriyordu. Bayar'ın Demokratların kalesi durumundaki İzmir'de dâhi Bizim Ev'i açmak için güçlük çekmesinin de AP'nin tavırdan kaynaklandığını, artık Bizim Ev'de oturanların bu gerçeğin farkına varması gerektiğini belirtiyordu.⁵²

Gerek Bayar gerek eski Demokratlar aslında bu gerçeğin farkındaydılar. Bayar, yine de AP'nin siyasi af konusundaki desteğinin önemli olduğunu bildiğinden her fırsatta bir kırıklığının olmadığını belirtmiş, seçimlerde bu parti listesinde yer alan eski DP'lilere ilgi gösterilmesini istemiştir.⁵³ Aynı şekilde Demirel de hem eski DP'li seçmenlerin oyunu kaybetmemek hem de seçimler öncesinde partide yeni hiziplerin önüne geçmek için eski Demokratlar ile AP arasında bir karşılığın olmadığını söylemiştir.⁵⁴ Seçimlere kadar bu inişli çıkışlı ilişkiler Bayar-Demirel ekseninde devam etmiştir.⁵⁵

Seçimlerin hemen öncesinde yaşanan bir diğer önemli gelişme de Bayar'ın İnönü ile ikinci kez görüşmesi olmuştur. İnönü'nün 28 Haziran 1969'da Bayar'ı Çiftahavuzlar'daki evinde iade-i ziyarette bulunması, hem eski Demokratlar hem de İnönü açısından farklı anlamlar taşıyordu. İzmir'de AP'nin tavrı sebebiyle Bizim Ev Kulübünü kuramayan Demokratlar, bu görüşmeden sonra nasıl bir politika izleyeceklerine karar vereceklerdi. Demokratlar seçim meydanlarına inmeyi düşünürken aynı zamanda İzmir'de Bizim Ev'in kuruluşu için yeniden

⁵¹ *Middle East Record*, s. 760.

⁵² *Cumhuriyet*, 5 Ekim 1968, s. 2.

⁵³ *Milliyet*, 13 Eylül 1969, s. 1, 11.

⁵⁴ *Milliyet*, 14 Ağustos 1969, s. 1, 11.

⁵⁵ Seçimlere bir ay kala Bayar ve eski Demokratların ülke genelinde geziye çıkacakları haberleri Bayar-Demirel ilişkisini yeniden gerginleştirdi. Seçimlerde önemli rol oynayacaklarını düşünen DP'liler, böylece siyasi af konusunda da etkilerinin artacağını umuyorlardı. bk. *Milliyet*, 10 Haziran 1969, s. 11. Bu bağlamda eski Demokratların YTP'nin seçim mitinglerine katılacakları bk. *Milliyet*, 4 Ağustos 1969, s. 1, 11; Bayar'ın ise İzmir mitinginde bulunarak partiyi açıktan destekleyeceği haberleri basında ve siyaset dünyasında büyük bir yankı uyandırdı. bk. *Milliyet*, 29 Eylül 1969, s. 4. Bayar'ın gezisi bazı çevrelerce AP'yi parçalamak için bir faaliyet olarak görülürken, aynı parti listesinden Meclise girecek olan eski DP'lilerin partiden ayrılacakları şeklinde yorumlandı. Ancak Demirel, bu haberlerin partiye zarar vermek için çıkarıldığını ve AP ile DP arasında düşünüldüğü gibi bir çekişmenin olmadığını belirtti. bk. *Milliyet*, 12 Eylül 1969, s. 1, 11. Buna karşılık Bayar da YTP'nin İzmir mitingine katılmadı.

bir adım atmaya da Bayar-İnönü görüşmesinden sonraya bırakmışlardı. Nitekim bu görüşmeden kısa bir süre sonra basında, eski Demokratların tüm ülkede seçim gezilerine katılacakları haberleri yer aldı. Bu durum Bayar ve Demokratların AP'nin tavrından rahatsızlık duyarak, siyasi haklar konusunda İnönü'nün desteğinin devamını sağlamaya çalıştığını göstermektedir. İnönü tarafından bakıldığında ise daha önceki Bayar görüşmesini siyasi yatırım olarak değerlendirenlere bu konuda samimi olduğunu kanıtlamaktı.

Bayar-İnönü görüşmesi, bazı aşırı sol faaliyetler içinde bulunanlar ile cuntacı çevreleri rahatsız etti. Ayrıca bu görüşme bir kısım eski Demokratlar ve AP'li seçmen tarafından da hoş karşılanmadı. Nitekim eski Demokratlar bu görüşmeyi duygusal bir şekilde kabul edemezken, AP'li seçmenler ise İnönü idaresine karşı birlikte mücadele edilmesine rağmen Bayar'ın hasmı ile el ele verdiği ve AP'yi ezmeye çalıştığı şeklinde yorumladılar.⁵⁶

Seçimlerin öncesinde Bayar'ın AP'ye karşı tavrı giderek netleşti⁵⁷. Bu arada Bizim Ev toplantıları devam ediyordu. Gündemdeki gelişmelerin konu edildiği toplantılara eski DP'lilerin yanı sıra AP'li temsilciler de katılmayı sürdürdüler. Bu bağlamda Bayar'ın Bizim Ev'in Bursa şubesinde yaklaşık üç saat süren toplantı sonrası yaptığı açıklamaları AP'yi hedef aldı. Öncelikle İnönü ile barışmasını değerlendiren Bayar, bu konuda kendisini Demirel'in ikna ettiğini "eğer bu günahsa yarısı Demirel'e aittir" sözleriyle dile getirdi. Bayar, Demirel'in siyasi af konusunda Mecliste üçte iki çoğunluğu sağlamak adına bu barışmanın şart olduğunu belirtmesi üzerine görüşmenin gerçekleştiğini söyledi. Bayar'ın İnönü ile görüşmesinde Turhan Dilligil, Ali İhsan Gögüş ve Demirel'in teşviklerinin önemli bir payı vardı. Hatta bazı kesimler Demirel'in bu teşvikini, "Gördünüz mü sizin Celal Bayar'ınız, İnönü'nün ayağına gitti" propagandası şeklinde siyasi bir taktik olarak değerlendirmişti⁵⁸. Bununla birlikte Bayar'ı, İnönü'yle görüşmeye sevk eden birçok kişi olmasına rağmen sadece Demirel'in ismini zikretmesi şüphesiz ki tesadüf değildi. Bu barışmanın ayrıca ülkede sağ sol çatışmasını önleyerek büyük bir fayda sağladığını ifade eden Bayar, "AP teşkilatından değil bize ihanet eden yöneticilerinden şikâyetçiyim" diyerek parti yöneticilerini ağır bir dille eleştirdi.⁵⁹

⁵⁶ *Milliyet*, 3 Ağustos 1969, s. 7.

⁵⁷ Arcayürek, *age.*, s. 312.

⁵⁸ Yalansız, *agm.*, s. 2590; Beler, *age.*, s. 79.

⁵⁹ Toplantıya katılan ve AP milletvekili olup kısa bir süre önce istifa eden Bayar'ın kızı Nilüfer Gürsoy da bir açıklama yapmış, parlamento haysiyetini korumak için partiden ayrıldığını, Büyük Kongrede alınan kararları tatbik etmeyen ve aslı olmadığı halde orduyu karıştıran AP yöneticileri ile aynı çatı altında bulunmanın fayda sağlamayacağını belirtmiştir bk. *Milliyet*, 10 Ağustos 1969, s. 1, 7.

Böylece Bayar, bir taraftan İnönü ile barışmasına olumlu bakmayan eski DP seçmenine, Demokratların sadece siyasi haklarının elde edilmesi için atılmış bir adım olarak algılanması gerektiği mesajı veriyordu. Buna karşılık AP'nin Bursa il ve ilçe temsilcileri ile Belediye başkanının hazır bulunduğu Bizim Ev toplantısında, parti teşkilatının desteğini sürdürmek adına onlarla bir sorunu olmadığını belirtiyor, kanunun Senatoda kabul edilmesine engel teşkil eden yöneticileri büyük bir ihanetle suçluyordu. Bu açıklama aynı zamanda Bayar'ın seçimlerde AP'den desteğini çektiğini de gösteriyordu. Bayar'ın hoşnutsuzluğu, kısa sürede etkisini göstererek partinin seçim çalışmaları sırasında zaman zaman protesto edilmesine sebep oldu. Gemlik toplantısında Umurbey⁶⁰ köylüleri, partiyi siyasi affı çıkarmamakla ve yalan söylemekle suçlamışlardı.⁶¹

Siyasi haklarını elde edemeyen eski DP'lilerin küskünlüğüyle girilen 1969 seçimleri AP'ye oy kaybetti. Bunun en önemli nedeni olarak eski DP'lilerin siyasi affı konusunda gerekli düzenlemelerin yapılmaması ve verilen sözlerin yerine getirilmemesi gösterildi. Bayar'ın AP'den desteğini çekmesi de diğer nedenler arasındaydı. Böylece 1965 seçimlerinde yüzde 52,8 oy oranı ile 240 milletvekilliğini kazanan AP'nin, 1969 seçimlerinde oy oranı yüzde 46,5 düşmüştü. Seçim sonuçları kimilerine göre AP için büyük bir oy kaybıydı. Ancak parti, oy oranı düşmüş olsa da seçim sisteminde yapılan değişiklikle 256 milletvekili çıkararak tek başına iktidara gelmeyi başardı.⁶² Bu durum bazı çevrelerce AP'nin iktidara gelmek için eski DP'lilerin oylarına ihtiyacı olmadığı şeklinde değerlendirildi.⁶³ AP'ye küsen DP'liler ile sandık başına gitmeyen AP seçmeninin, oy kaybına sebep olsa da partiyi iktidardan uzaklaştırmaya yetecek güçte bulunmadığı ortadaydı. Böylece AP içindeki bir kesim, kendilerini DP'nin selefi olarak gören anlayışı yıkmak adına fırsat yakaladı. Demirel'i destekleyen Yeminliler, AP'nin DP'nin gölgesinden kurtulmasını istiyorlardı. Diğer taraftan seçimler, partisini tek başına iktidara taşımaya başaran Demirel'in elini güçlendirdi. Parti içinde kendisine karşı gelişen muhalefeti ortadan kaldırmak için harekete geçti ve kurduğu kabinede bu gruptan hiç kimseye yer vermedi. Kısa bir süre sonra bu grubun partiden ihracı, merkez sağda yeni partilerin ortaya çıkması ile sonuçlanacaktı.

Seçimde oy kaybına uğrayan bir diğer parti de DP'nin ikinci mirasçısı olarak kabul edilen YTP'ydı. Seçimlerden önce bir kısım eski DP'lilerce desteklenen

⁶⁰ Gemlik'e bağlı Umurbey, Bayar'ın doğduğu köydür.

⁶¹ *Milliyet*, 3 Ekim 1969, s. 4.

⁶² Sadettin Bilgiç, *Hatıralar*, Boğaziçi Yayınları, Ankara, 2002, s. 190.

⁶³ Kemal Bisalman, "Seçim ve Gerçekler", *Milliyet*, 14 Ekim 1969, s. 2.

partinin oy kaybı, “Bayar efsanesiyle birlikte, halkın seçiminin duygusal, bilinçsiz ya da irrasyonel motiflere dayandığı tezinin de iflası” olarak değerlendirildi.⁶⁴

Seçim sürecinde yapılan toplantılarla gündemden düşmeyen Bizim Ev Kulüpleri, yine bu süreçte borçları nedeniyle kapanacakları haberleri ile basına konu oldu. Kulübün, Turhan Dilligil ve eski DP Nevşehir Milletvekili Necmettin Önder öncülüğünde faaliyetlerine devam eden Ankara’daki şubesi boşaltıldı. Borçlarına karşılık tahliye edilen kulübün eşyaları satışa çıkarıldı, diğer şehirlerdeki şubelerinin de kapatılacağı belirtildi⁶⁵. Buna rağmen kulübün İstanbul’daki şubeleri aktif bir şekilde faaliyetlerine devam etti.

Seçimlerden sonra eski DP’liler için en önemli gelişme şüphesiz ki Senato gündeminde bulunan siyasi af konusundaki Anayasa değişikliği kanun teklifinin 6 Kasım 1969’da müzakere edilip, 127 kabul 23 ret oyu ile kanunlaşması oldu. Ancak DP’lilerin sevinci kısa sürdü. Türkiye İşçi Partisi, Siyasal Hakların İadesi Kanunu’nun usul yönünden iptali hakkında Anayasa Mahkemesine başvurdu.

Daha öncede ifade edildiği gibi kanunun gündeme gelmesi başta ordu olmak üzere bazı çevrelerde rahatsızlık uyandırmıştı. Üstelik AP ile CHP’nin bu konuda ortak hareket etmesi “DP’lilerin siyasi hakları o kadar önemli mi ki bir araya geldiler?” şeklinde çeşitli eleştirilere neden olmuştu.⁶⁶ İnönü’nün siyasi hakların iadesine destek vermesi ordunun -büyük saygı duymasına rağmen- açıkça tepkisine neden olmuştu. Bu süreçte İnönü-Bayar görüşmeleri ise gerginliği giderek tırmandırmıştı. Yaşanan gelişmeler CHP’ye karşı büyük bir huzursuzluk yaratırken, eski Demokratların temsili noktasında Bizim Ev Kulüplerini de hedef haline getirdi. Siyasi af konusunda CHP’nin çalışmalarını ve parti meclis toplantısını protesto etmek isteyen bir grup genç tarafından İstanbul İl Merkez Binası’nın kapısına, Bizim Ev Kulübünün kapısından sökülen levhası ile “Aralarında Fark Kalmadı” yazılı bir pankart bırakıldı.⁶⁷ Siyasi af konusundaki gerginlikler devam ederken TİP’in talebi, Anayasa Mahkemesinin 16 Haziran 1970’deki görüşmesinde 7’ye karşı 8 üyesinin oyuyla kabul edildi.⁶⁸

Siyasi affın bu şekilde Anayasa Mahkemesince iptali, Bayar ve Bizim Evcileri farklı çareler arama yoluna itti. Bu arada kulüp bünyesindeki çeşitli toplantılar ve etkinlikler de devam etti. Kulübün Galatasaray şubesinde 10 Kasım 1969’da Atatürk’ü anma etkinliği düzenlendi. Kılıç Ali, Tevfik Rüştü Aras ve Hikmet Bayur’un da katıldığı programda Atatürk’e dair anılar paylaşıldı. Bizim Ev

⁶⁴ Ali Gevgilili, “Ne oldu?”, *Milliyet*, 14 Ekim 1969, s. 9.

⁶⁵ *Milliyet*, 11 Eylül 1969, s. 1, 11.

⁶⁶ Bilgiç, *age.*, s. 190-191.

⁶⁷ *Milliyet*, 10 Aralık 1969, s. 1.

⁶⁸ Barış Ertem, “Türk Siyasetinde Asker-Sivil İlişkileri (1960-1971)”, *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 16, Nisan 2016, s. 142.

mensuplarının büyük ilgi gösterdikleri ve elini öpmek için sıraya girdikleri Bayar, çok duyulduğu gerekçesiyle söz almazken, yerine eski DP'lilerden Hayrettin Erkmen, Atatürk'ün 1953 yılında Anıtkabir'e defni sırasında Cumhurbaşkanı sıfatıyla yaptığı konuşmasını okudu.

Etkinlikte söz almayan Bayar, sonrasında gazetecilerin sorularını yanıtlayarak önemli açıklamalarda bulundu. 1961 Anayasası eski Cumhurbaşkanlarına tabii Senatörlük hakkı tanıyordu. Siyasi affin gerçekleşmesi durumunda Bayar'ın da bu haktan yararlanması söz konusu olacaktı. Bayar gazetecilerin sorduğu “*Senatoda yerinizi alacak mısınız?*” sorusuna “*Senato nerede, hangi Senato*” şeklindeki cevapla bu hakkını kullanmayacağını sinyallerini verdi. Gazetecilerin, bundan sonra atacağı adımlarla ilgili sorularını cevapsız bırakan Bayar'ın son cümlesi, “*Zamanı gelince ortaya çıkacağım*”⁶⁹ oldu. Bayar'ın dikkat çektiği çıkış çok geçmeden anlaşılacak, AP ile yollarını ayıran kişilerce kurulacak olan Demokratik Parti, eski DP'lilerin haklarını savunma noktasında önemli bir rol üstlenecekti.

Siyasi affin Anayasa Mahkemesi tarafından iptali, AP içinde bölünmelerin artmasına neden oldu. Ayrıca 1969 seçimleri sonrasında partiyi tek başına iktidara getirmeyi başaran Demirel, başta Sadettin Bilgiç ve arkadaşları olmak üzere kendisine karşı muhalefet eden kişileri tasfiyeye yöneldi. Bazı AP'li üyelerin Haysiyet Divanına sevk edilmeleri üzerine 72 milletvekili Demirel'e bir muhtıra verdi. “72'ler Muhtırası” adıyla anılan 17 Ocak 1970 tarihli bu muhtıra, partideki bölünmeyi daha da hızlandırdı. Ardından 1970 mali yılı bütçesi Mecliste görüşülürken, Demirel'le fikir ayrılıkları nedeniyle 41 milletvekilinin muhalefetle beraber bütçeye olumsuz oy vermeleri üzerine hükümet, 14 Şubat 1970'de istifa etmek zorunda kaldı. Yeniden hükümeti kuran Demirel, partideki muhalif kanadı tasfiye için harekete geçti. Kesin ihraç talebiyle Haysiyet Divanına sevk edilen 41 vekilden 26'sı partiden ihraç edildi.⁷⁰ Demokratik Parti'nin kurucu kadrosunu oluşturan ve 26'lar olarak adlandırılan grubun en büyük destekçisi ise Bayar'dı.

AP ile yollarını ayıran vekillerle sık sık bir araya gelen Bayar'ın toplantılarına yine Bizim Ev Kulüpleri ev sahipliği yaptı. Kulübün İstanbul'daki çalışmalarına devamlı 9 Ekim 1970'de Beyoğlu şubesinde bir açılış kokteyli düzenlendi. Yeni dönem çalışmaları için hazırlık yapan kulübün başkanlığını Hayrettin Erkmen yürütüyordu. Eski Demokratlar siyasi af konusundaki amaçlarına henüz ulaşmamışlardı. Üstelik 1969 seçimleri, AP ile yollarının ayrılması noktasında keskin bir dönemeç olmuştu. Bu bağlamda AP'den ihraç edilen 26 vekilden

⁶⁹ *Cumhuriyet*, 11 Kasım 1969, s. 1, 7.

⁷⁰ Hüseyin Çavuşoğlu, *Türk Siyasal Yaşamında Demokratik Parti (1970-1980)*, DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2005, s. 15-32.

bazılarının da katıldığı kokteyl, yeni bir partinin kuruluş hazırlığı olarak değerlendirildi. Nitekim Bayar'ın ve 26'ların lideri kabul edilen Sadettin Bilgiç'in de toplantıda hazır bulunmaları bu ihtimali güçlü kılıyordu. Bununla birlikte siyasetten uzak bir mahiyette gerçekleştiği izlenimi verilmeye çalışılan kokteyle, yeni bir parti kurulması ile ilgili her türlü haber ısrarla yalanlandı. Erkmen, bu toplantının siyasi bir amaç gütmeyeceği, Bizim Ev Kulübünün yeni sezona girişi dolayısıyla yapılan bir etkinlik olduğu açıklamasında bulundu.⁷¹ Bizim Ev Kulübünün açılışı için bütün üyelere davetiye gönderildiğini, 26'ların Bayar'la yeni bir parti konusunda bu toplantıda görüşeceklerinin doğru olmadığını belirtti. Bilgiç de aynı şekilde bir araya gelmelerinin siyasi bir yönünün olmadığını ifade etti.⁷² Bayar'ın ve Bizim Evcilerin temkinli davrandıkları ve siyasete dair yorum yapmaktan kaçındıkları dikkat çekmektedir. Toplantının ilgi odağı olan Bayar ise fotoğraf çekirmek ve elini öpmek için etrafında toplanan kalabalık arasında gazetecilerin, "26'ların kuracakları partiye başkan olacağımız konusundaki söylentilere ne dersiniz?" sorusuna büyük tepki gösterdi. Gazetecileri, böyle bir bilgiyi kesinlikle yazmamaları, hatta kokteyle katıldığının dahi haber yapılmaması konusunda uyardı.⁷³ Bu temkinli açıklamalara rağmen toplantıdan kısa bir süre sonra 18 Aralık 1970'de Ferruh Bozbeyle başkanlığında Demokratik Parti kuruldu. Bayar'ın kızı Nilüfer Gürsoy da kurucular arasındaydı.

Bayar'ın bu partiyi destekleyeceği belliydi. Parti, kısa sürede 41 ilde teşkilatlanmasını tamamladı. Ancak 12 Mart 1971 muhtırası Demokratik Parti için büyük bir darbe oldu. İsteddiği siyasi başarıyı sağlayamayan Demokratik Parti, 1973 seçimlerinde ise daha büyük bir hayal kırıklığı yaşadı. Bu durum halkın, Bayar'ın AP'nin oylarını bölme teşebbüsünü onaylamadığını gösterirken, yeni kurulan partinin de DP'nin dağılan oylarını toparlayamadığını ortaya koyuyordu.⁷⁴ Bununla birlikte her ne kadar siyasi amaç gütmeyeceği iddiasıyla kurulsun da eski DP'lilerin haklarını elde etmesinde ciddi çalışmaları olan Bizim Ev Kulüplerinin üstlendiği misyonu, Demokratik Parti devraldı.

Sonuç

27 Mayıs Hükûmet Darbesi ile iktidardan uzaklaştırılan DP'liler, Yassıada yargulamaları sonucu çeşitli cezalar aldılar. Özgürlüklerine kavuştuktan sonra siyasi haklarını elde etme mücadelesi verdiler. Bu amaçla Bayar ve arkadaşları, "Bizim Ev" adlı kulüpleri kurdular. Kaynaklarda çok kısıtlı bilgilerin yer aldığı

⁷¹ *Cumhuriyet*, 10 Ekim 1970, s. 1.

⁷² *Milliyet*, 10 Ekim 1970, s. 1, 9.

⁷³ Aynı yer.

⁷⁴ Rıfki Salim Burçak-R. Güner Sarısözen, *Demokrat Parti'nin Politika Hayatına Yeniden Girişi*, Demokratlar Kulübü Yayınları, Ankara, 1997, s. 23.

kulüplerin, açılışından üç ay gibi kısa bir süre sonra kapanmak zorunda kaldığı belirtilse de özellikle İstanbul'daki şubelerinin uzun süre faaliyetlerine devam ettiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte borçları yüzünden Ankara'daki şubesinin kapatılması hatta diğer şubelerinin de kapatılacağı yönündeki düşüncelerin perde arkasında, siyasi af konusunda eski DP'lilerin elini güçlendirecek Bayar-İnönü görüşmelerinin etkili olduğu kanısı vardır. İnönü'nün desteğinin alınmasına rağmen siyasi af konusunun sürüncemede kalması, kulüplerin faaliyetlerinin devamına sebep oldu.

AP'nin siyasi af konusundaki tutumu, partide büyük bir kırılma yarattı. Demirel'in parti içindeki etkinliğini azaltmaya çalışan Bizim Ev Kulüplerinin faaliyetlerinin bu kırılmada payı olduğu muhakkaktır. Bununla birlikte 1946 ruhunu hayata geçirmeye çalışan eski Demokratların siyasette tutunma çabaları da hizipleşmeyi arttırdı. Yaşanan gelişmeler doğrultusunda 1969 genel seçimleri, gerek Demirel gerek eski Demokratlar ve Bizim Ev Kulüpleri için bir dönüm noktası oldu. Seçim sonuçları Demirel ve taraftarlarının elini güçlendirirken, AP'yi de DP'den daha bağımsız hale getirdi. Güçleri elinde toplayan Demirel'in eski Demokratları pasivize etme çabaları başarılı olsa da partideki etkinliklerini tamamen ortadan kaldırmadı. Nitekim seçimlerden sonra Demirel'in başkanlığında kurulan hükümetin parti üyeleri tarafından düşürülmesi bunu doğrular nitelikteydi.

AP'yi 1946 ruhundan ayrılmak ve kuruluş ilkelerinden sapmakla suçlayan eski Demokratlar ise siyasi haklarının iadesi noktasında farklı arayışlara girdiler. Bizim Ev Kulüplerinin ötesinde daha güçlü siyasi alternatiflere yönelen Demokratlar, Bayar'ın desteği ile AP'den ayrılan kişiler tarafından kurulan Demokratik Parti etrafında toplandılar. Bizim Ev Kulüplerinin kabuk değiştirmiş hali olarak Türk siyasetindeki yerini alan partinin temel amacı merkez sağı yeniden bir çatı altında birleştirmektir. Nitekim eski Demokratlar bir taraftan siyasi hak arayışlarını bu parti bünyesinde devam ettirirken, diğer taraftan da 1946 ruhunu yakalamaya çalıştılar. Ancak parti, sağdaki birleşmeyi sağlayamadığı gibi bölünme daha da hızlandı. Özellikle 1971 Muhtırası sonrası merkez sağın siyaset anlayışında meydana gelen önemli değişiklikler, dönemin sağ çizgideki Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ve Milli Nizam Partisi (MNP) (devamında kurulan Milli Selamet Partisi (MSP)) gibi partilerin önünü açtı.

Türk siyasetinde uzun süre etkileri devam eden Demokratlar siyasi haklarına kavuşmak için bir süre daha beklemek zorunda kalacaklardır. 11 Aralık 1974'de eski DP'lilerin siyasi haklarının geri verilmesine ilişkin kanun teklifi Meclis'te görüşülerek kabul edilecektir. Böylece Demokratik Parti'nin kuruluşu ile birlikte tarihi misyonunu önemli ölçüde tamamlamış olan Bizim Evlerin, siyasi bir kavram olarak eski DP'lileri temsil bağlamında varlığını devam ettirdiği görülmektedir. Nitekim eski DP'lileri bir arada tutma isteği "*Bizim Ev*

cephesindeki birlikteliği devam ettirme” şeklinde değerlendirilmektedir. Buna paralel olarak merkez sağı temsilen 31 Mart 1975’de Milliyetçi Cephe Koalisyon Hükümeti’nin kurulmasında, Bayar’ın ve ara buluculuğuyla siyasette etkin eski DP’lilerin desteğinin sağlanması, Bizim Ev birlikteliğinin devam ettiğini göstermektedir.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

T.C. *Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)*
030.11.1/320.29.3.

Resmî Yayınlar

Millet Meclisi Tutanak Dergisi (1962) Cilt IV, 3 Mart.

Gazete ve Dergiler

Akis

Akşam

Cumhuriyet

Milliyet

Vatandaş

Kitaplar, Makaleler ve Tezler

Bizim Ev Kulübü Tüzüğü (1967) İstanbul.

Middle East Record (1973) Vol. 4, 1968, Editor: Daniel DISHON, Israel Universities Press, Jerusalem.

AHMAD Feroz (1994) *Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980*, Hil Yayınları, İstanbul.

ARCAYÜREK Cüneyt (1992) *Demirel Dönemi 12 Mart Darbesi (1965-1971)*, Bilgi Yayınevi, İstanbul.

BELER Belig (1978) *Politikada 30 Yıl (Yassıda ve Balmumcu Hatıraları, Bayar - Demirel Anlaşmazlığı)*, Tifset Tesisleri, İzmir.

BİLGİÇ Sadettin (2002) *Hatıralar*, Boğaziçi Yayınları, Ankara.

BURÇAK Rıfki Salim - SARISÖZEN R. Güner (1997) *Demokrat Parti’nin Politika Hayatına Yeniden Girişi*, Demokratlar Kulübü Yayınları, Ankara.

ÇAVUŞOĞLU Hüseyin (2005) *Türk Siyasal Yaşamında Demokratik Parti (1970-1980)*, DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir.

DEMİR Yeşim (2006) Albay Talat Aydemir’in Darbe Girişimleri, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi (ÇITTAD)*, Cilt 5, Sayı 12, s. 155–171.

- DİLLİGİL Turhan (1982) *Tarihi Buluşma, 100. Yaşında Celal Bayar'a Armağan*, Tercüman Yay. İstanbul.
- ERTEM Barış (2016) *Türk Siyasetinde Asker-Sivil İlişkileri (1960-1971)*, *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 16, Nisan, s. 132-149.
- KELEŞ BELEN Nezahat (1994) *Türkiye'ye Damgasını Vuran Bir Dönem, Bir Olay, Bir Yaşam Dr. Baba Akşit (Demokrat Parti Dönemi Yassıada Mahkemeleri ve Yassıada Sonrası)*, Turgut Yayıncılık, İzmir.
- TEMİZGÜNEY Firdes (2019) *Üç Devirde Bir Muhalif Fuat Arna*, Hitabevi Yayınları, Ankara.
- TURGUT Mehmet (1990) *Siyasetten Portreler*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- YALANSIZ Nedim (2012) *27 Mayıs Darbesi Sonrası Celal Bayar ve Eski Demokrat Partililerin Türk Siyasi Hayatına Etkileri*, *Turkish Studies*, Cilt 7, Sayı 3, s. 2585-2598.
- YILMAZ Erdal (2017) *Türk Siyasî Tarihinde Askerî Müdahalelere Bir Örnek: Demokrat Partililere Siyasî Haklarının İadesi Meselesi ve 14-21 Mayıs 1969 Buhranı*, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, Cilt 16, Sayı 32 (2), s. 21-64.
- ZÜRCHER Erik Jan (2005) *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul.